JOANNA JAROSZYK (POZNAŃ)

ORCID: 0000-0003-3285-2163

**Polityczne i ekonomiczne aspekty wejścia
krajów Europy Środkowej do NATO w świetle
rozprawy Kamila Kowalskiego *Polityczne
i ekonomiczne aspekty przystąpienia
Polski, Czech i Węgier do NATO w prasie
amerykańskiej na przykładzie publikacji
tygodników „Time” i „Newsweek”,
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego,
Łódź 2021, ss. 142***

Proces rozszerzenia NATO zainicjowany w latach dziewięćdziesiątych XX w. stał się przedmiotem wielu opracowań naukowych z dziedziny stosunków międzynarodowych oraz historii, autorstwa zarówno polskich, jak i zagranicznych badaczy. Monografie poświęcone tematowi rozszerzenia przygotowali m.in. Andrzej Krzeczunowicz¹, Jadwiga Kiwerska², Elżbieta Stadtmüller³ czy Robert Kupiecki⁴, nie licząc ogromnej liczby artykułów naukowych i analiz poświęconych temu zagadnieniu.

¹ A. Krzeczunowicz, *Krok po kroku. Polska droga do NATO 1989–1999*, Kraków 1999.

² J. Kiwerska, *Rozchodzenie się dwóch światów? Stany Zjednoczone i relacje transatlantyckie 1989–2012*, Poznań 2013.

³ E. Stadtmüller, *Pożegnanie z nieufnością? Rozszerzenie NATO i UE a stosunki polsko-rosyjskie w kontekście bezpieczeństwa europejskiego*, Wrocław 2007.

⁴ R. Kupiecki, *NATO w polskiej perspektywie 1989–2019*, Warszawa 2019.

W ostatnich dziesięcioleciach zauważalny jest również rozwój badań nad przekazami medialnymi dotyczącymi istotnych wydarzeń z zakresu polityki krajowej czy międzynarodowej. Przykładem realizacji tego typu badań w Polsce może być projekt realizowany w latach 2012–2014 „Prezydencja Polski w Radzie Unii Europejskiej i Euro 2012: rola wydarzeń medialnych w procesie kształtowania wizerunku państwa”⁵.

Praca Kamila Kowalskiego w założeniu ma wpisywać się w opisany powyżej nurt badań nad zawartością prasy w kontekście rozszerzenia NATO o trzy państwa Europy Środkowej: Czechy, Polskę i Węgry. Autor w tym celu poddał analizie teksty publikowane w dwóch amerykańskich czasopismach, „Time” i „Newsweek”, pod kątem stosunku publikujących w obu periodykach autorów do rozszerzenia, badając przy tym, czy kwestie ekonomiczne były obecne w dyskursie na temat rozszerzenia NATO. Wybór tych dwóch tygodników Autor uzasadnił ich rolą w kształtowaniu opinii publicznej w analizowanym okresie, co nie do końca przekonuje i budzi wątpliwości pod kątem reprezentatywności przedstawionych w pracy wniosków. Pominęte zostały tak znaczące tytuły prasowe, jak: „The New York Times”, „The Washington Post”, „New Yorker” czy obfitujący w informacje gospodarcze „The Wall Street Journal”. Ze wskazanych powodów opinie na temat rozszerzenia prezentowane w książce mają charakter wybiórczy i ograniczony do ściśle zdefiniowanego sektora prasy amerykańskiej.

Przyjęte w tekście metody badawcze to krytyczna analiza artykułów publikowanych w „Time” i „Newsweek”, badanie ilościowe artykułów wyrażających poparcie lub sprzeciw wobec otwarcia NATO na Wschód, z uwzględnieniem wątków ekonomicznych pojawiających się w artykułach prasowych. Deklarowana przez Autora metodologia nie budzi większych wątpliwości ze względu na ograniczoną liczbę tytułów prasowych poddawanych analizie, co uzasadnia brak zastosowania bardziej złożonych metod badań medioznawczych. Z drugiej jednak strony zwrócić należy uwagę na pojawiający się miejscami deficyt analizy porównawczej treści zamieszczanych w obu omawianych periodykach.

Również przyjęta cezura czasowa 1990–1999 wydaje się w pełni uzasadniona, przyjmując za punkt wyjścia pierwsze propozycje ze strony NATO podjęcia współpracy z ZSRR i innymi krajami europejskimi (Pojęcie z Turnberry z 7 VI 1990 r.).

⁵ „Media Coverage of the EURO2012”, projekt zainicjowany przez prof. Agnieszkę Stępińską z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, który zaowocował wieloma publikacjami naukowymi, w tym: A. Stępińska, *Media Coverage of the Polish EU Presidency*, *Yearbook of Polish European Studies* 15 (2012), s. 61–81.

Ujęcie w pracy kadencji George'a Busha pozwala natomiast odtworzyć pojawiające się w debacie publicznej pytanie o dalszy sens istnienia NATO w zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej. Rozpoczęcie kadencji przez Billa Clintona postawiło z kolei kwestię ekspansji (powiększenia) NATO na porządku obrad międzynarodowych gremiów, a prezentowane na łamach prasy dyskusje toczące się w tym okresie wyraźnie pokazują zmiany świadomości i paradygmatów rządzących amerykańską polityką. Zastosowany w pracy układ chronologiczny pozwala śledzić wspomniane procesy, czyniąc skomplikowane materie stosunków międzynarodowych zrozumiałymi nawet dla czytelnika niezajmującego się badaniami w tej dziedzinie.

Całość opracowania liczy 142 strony, składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia i wniosków, bibliografii oraz spisu stworzonych na potrzeby książki tabel. Konstrukcja opracowania nie budzi zastrzeżeń, kolejne oparte na chronologicznej prezentacji części w sposób logiczny i konsekwentny wynikają z poprzednich, przybliżając czytelnikowi historyczny proces rozszerzenia Sojuszu Północnoatlantyckiego wraz z towarzyszącym temu przedsięwzięciu klimatem polemik medialnych.

Nieco irytuje sposób formułowania tytułów poszczególnych rozdziałów. Z jednej strony spis treści jest przejrzysty i odzwierciedla zawartość opracowania, z drugiej jednak w każdym z trzech tytułów pojawia się spójnik „a”, co w perspektywie całego spisu treści robi wrażenie przesadnego epatowania powtarzającą się figurą retoryczną. Zastrzeżenia budzi również brak proporcji w konstrukcji monografii, gdzie niemal połowę treści opracowania zajmuje rozdział drugi. Niestety, tak drobny element konstrukcyjny powoduje wyraźną rysę na sposobie odbioru sprawnie poza tym skomponowanej całości. Rozpoczyna ją uporządkowany i dobrze wprowadzający do treści książki wstęp. Widać, że wyszedł spod ręki doświadczonego już historyka, rozumiejącego stawiane przed tą częścią monografii naukowe zadania i skutecznie się z nich wywiązującego. Autor zwraca w tym miejscu uwagę na konieczność selekcjonowania bogatej literatury przedmiotu, skupiając się przede wszystkim na artykułach publikowanych na łamach „Newsweeka” i „Time”, co należy uznać za zabieg słuszny przy uwzględnieniu wyznaczonego celu pracy, jakim jest śledzenie procesu rozszerzenia NATO przez pryzmat debat medialnych oraz obecnych w prasie stanowisk prezentowanych przez przedstawicieli administracji amerykańskiej.

Przechodząc do omówienia zasadniczej części monografii, należy zaznaczyć, że od pierwszego rozdziału Autor przechodzi bezpośrednio do głównego problemu będącego przedmiotem badania w książce. Trudno to jednak potraktować jako zarzut, biorąc pod uwagę niewielkie rozmiary monografii i brak miejsca na umieszczanie w niej rozważań dotyczących zagadnień wprowadzających, związanych np. z powsta-

niem czy strukturą instytucjonalną NATO, które zresztą (o czym Autor informuje we wstępie) są przedmiotem wielu opracowań.

Zgodnie z przedstawioną wyżej logiką rozdział pierwszy został poświęcony debatom, które toczyły się na łamach „Newsweeka” i „Time” w latach 1990–1992, poczynawszy od rozkładu imperium sowieckiego i związanego z tym procesem pytania o dalszy sens istnienia NATO. Polemiki medialne odzwierciedlały panujący stan niepewności co do kształtującego się ładu międzynarodowego i miejsca Stanów Zjednoczonych w nowej rzeczywistości. Autor przytacza również prognozy publicystów amerykańskich koncentrujące się wokół potencjalnej roli zjednoczonych Niemiec jako potęgi gospodarczej oraz członkostwa tego państwa w Sojuszu. Tradycyjnie dużo miejsca na łamach tygodników zajmowało upadające mocarstwo sowieckie oraz ewentualne zagrożenia dla równowagi międzynarodowej z tym związane; a wszystko to na tle integrującej się Europy, do której akces zgłaszały państwa Europy Środkowej i Wschodniej, oraz coraz bardziej widocznego rozdźwięku pomiędzy interesami Stanów Zjednoczonych i Europy, czego dobitnym przykładem okazał się kryzys jugosłowiański. Te wspomniane, jak i wiele innych zagadnień, omówione zostały na 25 stronach rozdziału pierwszego, co chwilami sprawia wrażenie nie tyle przedstawienia polemik prasowych, ile kalendarium wydarzeń na podstawie wybranych tekstów. Jednocześnie nie można odmówić Autorowi znajomości tematu i biegłości warsztatowej, dzięki czemu przedstawiony wywód jest logiczny i zrozumiały.

W rozdziale drugim K. Kowalski przedstawia powolny i obarczony wieloma wątpliwościami marsz ku rozszerzeniu Sojuszu Północnoatlantyckiego, sprowadzający się do pytań: „Czy Sojusz chce brać udział w wielowiekowych sporach etnicznych i granicznych, które latami były przekleństwem obszaru Europy Środkowo-Wschodniej? Jaki jest sens ponownego przesuwania żelaznej kurtyny w kierunku Rosji?” (s. 48). Jak wynika z prezentowanych tekstów publicystycznych, polityka zagraniczna administracji B. Clintona podporządkowana była odsuwaniu w czasie jednoznacznej decyzji w sprawie rozszerzenia NATO, czemu służyć miały koncepcje takie jak Partnerstwo dla Pokoju, pozwalające „upiec dwie pieczenie na jednym ogniu”, nie odmawiając wprost członkostwa w NATO Polsce, Czechom i Węgrom i jednocześnie nie drażniąc Rosji. To właśnie niestabilna Rosja po zwycięstwie wyborczym nacjonalistów i komunistów stała się głównym przedmiotem troski i zabiegów dyplomatycznych, jak również analiz prasowych. Jest to niewątpliwie ciekawa perspektywa dla polskiego czytelnika, przyzwyczajonego do zupełnie innej narracji wydarzeń w przededniu akcesji do NATO, przedstawianej jako jeden z elementów

polskiej racji stanu. Tymczasem polskie, czeskie i węgierskie plany atlantyckie nie tylko nie spotykały się z entuzjazmem po drugiej stronie oceanu, lecz wręcz jednym z motywów publicystyki amerykańskiej była niechęć do proponowania członkostwa państwom, w których demokracja nie była zagrożona, przy jednoczesnym postulowaniu rozważenia takiej możliwości w stosunku do Rosji czy Ukrainy.

Zajmująca lektura rozdziału drugiego nie powinna jednak przysłonić pewnych wad konstrukcyjnych o charakterze metodologicznym. Nie jest zrozumiałe umieszczenie tabeli przedstawiającej analizę ilościową i jakościową tekstów publikowanych w „Newsweeku” i „Time” dopiero pod koniec rozdziału, w podsumowaniu (s. 89). W moim przekonaniu czytelniejsze dla odbiorcy byłoby umieszczenie tych danych bliżej początku rozdziału i poddanie ich analizie w taki sposób, aby przedstawić stosunek czasopism do tematu rozszerzenia, ze wskazaniem ewentualnych różnic i podobieństw między tymi tytułami prasowymi. Niestety, wybrany sposób narracji nie pozwala na ich uchwycenie, stanowiąc sprawnie napisane kalendarium wydarzeń widziane oczami komentatorów amerykańskiego życia publicznego.

To samo zastrzeżenie odnosi się do ostatniego, trzeciego rozdziału monografii. Umieszczona w podsumowaniu tabela (s. 124) trafiła tam chyba tylko dla spokoju sumienia Autora. Nie została bowiem poddana analizie i czytelnik nie jest w stanie zorientować się, czy sposób komentowania wydarzeń przez autorów publikujących w obu periodykach w jakikolwiek sposób się różnił. A jest to kwestia bardzo istotna, gdyż właśnie w tym rozdziale Autor przechodzi już *ad rem*, czyli do realizowanego w latach 1997–1999 rozszerzenia NATO. Dużo miejsca poświęcono kolejnym spotkaniom i szczytom paktu. Zaliczyć do nich należy spotkanie Clintona z Borysem Jelcynem w Helsinkach (20–21 III 1997), na którym Rosja wyraziła swój sprzeciw wobec rozszerzenia, a w prasie analizowano koszty rozszerzenia; szczyt NATO w Paryżu (26–27 V 1997), na którym doszło do podpisania „Aktu stanowiącego o podstawach wzajemnych stosunków, współpracy i bezpieczeństwa między NATO a Federacją Rosyjską”. Autor zwraca uwagę na polemiki prasowe i zgodne przekonanie, że było to zdarzenie o strategicznych skutkach, co zdaniem tygodnika „Time” stanowiło dowód na miażdżącą kapitulację Rosji i potwierdzenie tezy, iż należy przyjmować nowych członków NATO wtedy, gdy Rosja jest słaba. Ale mnożyły się też wątpliwości. „Newsweek” zastanawiał się, ile państw przyjąć, chociaż uznawał, że Polska, Czechy i Węgry były kandydatami akceptowalnymi z punktu widzenia amerykańskich interesów. Zainteresowanie budziło również spotkanie państw NATO w Madrycie (8–9 VII 1997), po którym rozważano, czy to dobrze, że tylko trzy kraje zostały zaproszone. Nadal wyraźnie widać było niejednoznaczne stanowisko auto-

rów analizowanych tekstów wobec planowanego rozszerzenia, często w omawianych publikacjach zwracano również uwagę na koszty tej operacji.

W kolejnym fragmencie Autor omawia debatę nad ratyfikacją protokołów akcesyjnych (s. 111), wskazując na brak artykułów na temat procesu ich przyjmowania przez amerykański Senat. W zamian szeroko zastanawiano się w analizowanych publikacjach nad potencjalnym członkostwem Rosji w Sojuszu Północnoatlantyckim i dalszą jego ekspansją. Oficjalne przyjęcie nowych członków nie zwiększyło zainteresowania tematyką natowską w 1999 r. W związku z sytuacją międzynarodową pojawiły się natomiast wtedy rozważania na temat rzeczywistego znaczenia NATO w procesie rozwiązywania ówczesnych lokalnych konfliktów, takich jak ten w Kosowie. Pojawiały się również głosy podważające sens dalszego istnienia NATO.

Wątpliwości budzi zastosowany układ bibliografii, w której dokonano podziału wykorzystanych pozycji na literaturę podmiotu i przedmiotu. Jakiś zamysł Autora za tym pewnie stał, ale jest on co najmniej mało zrozumiały. Zdecydowanie czytelniejszy byłby tradycyjny podział na źródła i opracowania. Poza tym można zastanawiać się nad zasadnością umieszczenia w kategorii „literatura przedmiotu” np. „Gazety Wyborczej” z 11 IX 1998, czy artykułów zamieszczanych w „Rzeczpospolitej” bądź w „The New York Post”, będących przykładem tekstów publicystycznych, a nie naukowych.

Podsumowując lekturę książki K. Kowalskiego, należy podkreślić, że praca została napisana dobrą i przystępną polszczyzną, co bezsprzecznie jest jej zaletą, biorąc pod uwagę skomplikowaną materię z zakresu historii stosunków międzynarodowych, z którą Autorowi przyszło się zmierzyć. Spójny, logiczny i oparty na przemyślanej konstrukcji wywód, adekwatna do potrzeb podstawa źródłowa to niewątpliwe atuty książki, która pokazuje zupełnie odmienny – od narracji, do której zostaliśmy przyzwyczajeni – punkt widzenia procesu akcesji państw Europy Środkowo-Wschodniej. Wskazane w recenzji zastrzeżenia i błędy nie umniejszają wartości pracy, którą uznać należy za kolejny ważny głos w dyskusji naukowej toczącej się wokół nieodległego czasowo, a równocześnie niezwykle istotnego wydarzenia historycznego, jakim stało się poszerzenie w 1999 r. struktur Sojuszu Północnoatlantyckiego i wejście do NATO Polski, Czech i Węgier.

Dr Joanna Jaroszyk

Wydział Historii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

61-614 Poznań

e-mail: jaroszyk@amu.edu.pl

Bibliografia/Bibliography

- Kiwerska J., *Rozchodzenie się dwóch światów? Stany Zjednoczone i relacje transatlantyckie 1989–2012*, Poznań 2013
- Krzeczunowicz A., *Krok po kroku. Polska droga do NATO 1989–1999*, Kraków 1999
- Kupiecki R., *NATO w polskiej perspektywie 1989–2019*, Warszawa 2019
- Stadtmüller E., *Pożegnanie z nieufnością? Rozszerzenie NATO i UE a stosunki polsko-rosyjskie w kontekście bezpieczeństwa europejskiego*, Wrocław 2007
- Stępińska A., *Media Coverage of the Polish EU Presidency*, *Yearbook of Polish European Studies* 15 (2012), s. 61–81